

SÁRINGER JÁNOS

A GAZDASÁG-, A VÁLLALATI ÉS AZ ÜZLETI DIPLOMÁCIA NÉHÁNY VONÁSA

Hogyan lehetne meghatározni a gazdaságdiplomáciát? A napjainkban gyakran használt vállalati és üzleti „diplomácia” szakdiplomáciai ágazat-e? Tanulmányomban ezekre a kérdésekre keresem a választ. Úgy vélem – gazdasági szempontból – szükséges a diplomácia történetét néhány mondatban összefoglalni.

A diplomácia jelentős változáson ment keresztül az évszázadok során. Az ókortól napjainkig a gazdaságnak, a kereskedelemnek, a vállalkozásoknak és magának az üzletnek (business, commercial-relations, commerciales) jelentős szerepe volt két (bilaterális) vagy több állam (multilaterális) kapcsolatrendszerében. Az ókori görög területeken alakult ki a proxénia és a proxénos intézménye, amely a kereskedelmi kapcsolatok létesítése során, a kiválasztott terület kereskedelmi székhelyén a polgárjoggal rendelkezők közül partnert (proxénos) bízott meg érdekeinek képviselésével. Hasonló funkciót ellátó személy volt az ókori Rómában a patrone intézménye.

A középkorban a távolsági kereskedelemmel foglalkozó kereskedők faktóriákat létesítettek, majd kialakultak a kereskedelmi bíróságok, amely előtt a külföldi kereskedő is érvényesíthette a jogait. A választott kereskedelmi bíróságokra egyes államok saját állandó képviselőt küldtek, akit jogszolgáltató konzulnak (juges consuls, consuls marchands, consules mercatorum) neveztek. A 15. század elejére a kereskedelmi érdekképviseléssel foglalkozó konzuli rendszer általánossá vált. A katolikus egyház diplomáciájára jelentős hatással volt a pápaság gazdasági ügyeit intéző Apostoli Kamara, amelynek bevételeit a collector nunciaturák rendszere kezelte a keresztény területeken. A 15. századi politikai aktivitás, Itália sajátos helyzete, illetve a 16. században a reformáció vezetett a pápaság képviseleti rendszerének (diplomáciai szolgálatának) reformjához.

A Vesztfáliai békét (1648) követően az állandó diplomáciai képviselők megszürlődésével párhuzamosan a konzulok diplomáciai funkciója erőteljesen csökkent. A felvilágosult abszolutizmus és az ehhez kapcsolódó merkantilista gazdaságpolitika a konzuli tisztséget újból megerősítette, a korábbihoz képest azzal a különbséggel, hogy a konzult már nem a szabadkereskedelem intézményének tekintették, hanem az államilag támogatott kereskedelem, az állam gazdaságának hivatalnokává emelték.

Az állam gazdaságerősítő és egyben kereskedelemfejlesztő funkciókkal ellátott konzuli rendszer kiépítésében élen járt Franciaország, majd ebben követte Porosz-

ország. A Mária Terézia által 1754-ben alapított Keleti Akadémiából alakult ki 1898-ban a Császári és Királyi Konzuli Akadémia az Osztrák–Magyar Monarchiában. A Budapesti Gazdasági Egyetem egyik elődje az 1857-ben alapított Pesti Kereskedelmi Akadémia volt, amely 1899-ben Keleti Kereskedelmi Akadémiává bővült. Az Osztrák–Magyar Monarchia gazdasági expanziója során a konzulok tevékenységének jelentős szerepe volt a Balkán-félsziget irányába.

Az első világháború után kezdődött meg a diplomáciai és a konzuli pálya és ezek rangjainak átjárhatósága, azonban a rangok egységesítése a 20. század második felében valósult csak meg. Ekkortól a konzuli tevékenység súlypontjai jelentősen eltolódtak a közigazgatási feladatok felé. Napjainkban a konzulátusok és konzulok tevékenységét, jogát, funkcióit a Bécsi Konzuli Egyezményben kodifikálták.

Az állandó diplomáciai képviseltek rendszere a 15. század elején alakult ki Európában, amely mára általánossá vált a világban. A diplomáciai kapcsolatok jogát először 1815-ben Bécsben, majd ezt jegyzőkönyvvel kiegészítve 1818-ban Aachenben, és legutóbb a Bécsi Diplomáciai Egyezményben rögzítették. A 20. század elejétől a diplomácia egyik sajátossága a szakosodás, a szakdiplomáciai ágak létrejötte. Napjainkra az államok külkapcsolataiban megnőtt a nem közvetlenül külpolitika feladatok súlya, amellyel párhuzamosan a diplomáciai tevékenység és a tisztviselői apparátus szakosodott. Ezeket a folyamatokat több tényező befolyásolta.¹

A vesztfáliai rendszer, a szuverenitáson alapuló nemzetközi struktúra a 17. század közepétől a 19. századra teljesedett ki, amely ekkor alapvetően határozta meg az európai államok viszonyrendszerét. Emellett az első világháború után továbbra is a vesztfáliai rendszer volt az alapja a nemzetközi kapcsolatoknak – hiszen továbbra is fontos a hatalom gyakorlása egy terület felett a struktúrában, – amelyhez új elemként kapcsolódott a Nemzetek Szövetsége. Ennek célja a wilsoni-elvek alapján az újabb világméretű összecsapás elkerülése volt.

¹ Az elmondottakra lásd MOUSSA, Farag: *Manuel de pratique diplomatique. L'ambassade*. Bruylant, Bruxelles, 1972. – *Dictionary of Diplomacy*. BERRIDGE, G. R. and JAMES, Alan. New York, Palgrave, 2001. – *Dictionnaire de droit international public*. Sous la direction de SALMON, Jean. Bruxelles, Bruylant, 2001. – PANCRATIO, Jean-Paul: *Dictionnaire de la diplomatie*. Paris, Dalloz, 2007. – *Satow's diplomatic practice*. Sixth Edition. Edited by ROBERTS, Sir Ivor. Oxford, University Press, 2009. – USTOR Endre: *A diplomáciai kapcsolatok joga*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1965. Különösen az 53–77. – HARGITAI József: *A diplomáciai és konzuli kapcsolatok joga*. Budapest, Aula, 2005. – KINCSES László: *Diplomáciatörténet*. Budapest, HVG–ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft, 2005. – HALÁSZ Iván: *Diplomácia és diplomaták. A diplomácia intézménytörténete és civilizációs meghatározottsága*. Budapest, Aula, 2010. – SÁRINGER János: *A diplomáciai rangok eredete és használata a középkortól napjainkig. Külügyi Szemle*, 2016/1. 3–33. – *Diplomáciai lexikon. A nemzetközi kapcsolatok kézikönyve*. Főszerk. BÁBA Iván–SÁRINGER János. Budapest, Éghajlat, 2018. (A továbbiakban *Diplomáciai lexikon*, 2018)

A második világháború után a győztesek és vesztesek logikájával párhuzamosan a nemzetközi rendszerben új alá-, fölé- és mellérendelési viszonyok jöttek létre. Az új európai architektúrában az államok nemzetközi szuverenitásának elve megmaradt ugyan, azonban a hatalom gyakorlása egy adott terület felett (a vesztfáliai-elv) csorbát szenvedett. Ez a nyugati blokk országaiban az Észak-atlanti Szerződés Szervezetéhez (NATO, 1947) csatlakozás és a Római Szerződés (Közös Piac, 1957), majd Európai Közösség létrejöttében is megvalósult. A keleti blokk országaiban a Kölcsonös Gazdasági Segítség Tanácsának (KGST, 1947) és a Varsói Szerződés (VSZ, 1955) kialakításában is megnyilvánult.² Az ENSZ Alapokmányának elfogadása többek között a béke, a biztonság és a jólét céljait fogalmazta meg, illetve az államok egyjogúságának az elvét. Ezzel együtt az ENSZ Biztonsági Tanácsának állandó tagjai és azoknak bizonyos kérdésekben a vétőjoga a nemzetközi rendszer hierarchikus felépítését erősítette.

A 20. század második felétől a vesztfáliai rendszer államközpontú mechanizmusát és ennek hierarchikus (az államok alá és fölérendeltségi viszonyán alapuló) struktúráját meghaladva – napjaink megközelítése szerint – a nemzetközi kapcsolatok fogalma a nemzetközi élet szereplői (aktorai), jellemzően az államok, a nemzeti és a transznacionális vállalatok (TNGO), a civil szervezetek (NGO), a kormányzati és nem kormányzati nemzetközi szervezetek (INGO) és a nemzetközi szervezetek. A közöttük megnyilvánuló határokon átnyúló interakciók (kommunikáció, tárgyalás, megállapodás, találkozó stb.) összessége a nemzetközi kapcsolat.

A külkapcsolatok az államok, az állami szervek más államokkal, állami szervekkel kialakított politikai, gazdasági, kereskedelmi, kulturális, tudományos és humanitárius kapcsolatrendszer. E kapcsolatrendszerben az állam és az állami szervek a külpolitikai alapelvekkel és a külpolitikai célokkal összhangban tevékenykednek. A külkapcsolatokat az állam és az állami szervek, más államokkal, állami szervekkel közvetlenül, valamint a diplomáciai és a konzuli kapcsolatok keretében tartja fenn.³ A külpolitika szűkebb értelmű fogalom, mint a nemzetközi kapcsolatok és a külkapcsolatok: „a szuverén államoknak az a tevékenysége, amely külső érdekeik védelmére, külső és belső helyzetük megszilárdítására, értékeik megtartására, megismertetésére irányul. A külpolitika egy állam más államokhoz és a nemzetközi környezetéhez való viszonyában megnyilvánuló értékek, elvek, érdekek érvényesítéséért célok eléréseért tanúsított magatartás és tevékenység.”⁴ A jelenlegi poszt-vesztfáliai konstellációt többen a globalizációra vezetik vissza, amelyben jelentős szerepe van transz-

² Vö. VARGA Gergely: A vesztfáliai szuverenitás érvényessége a nemzetközi kapcsolatokban. *Nemzet és biztonság*, 2015/1. 30–38.

³ Ld. LEMÁK Élla: Külkapcsolatok. *Diplomáciai lexikon*, 2018. 204.

⁴ NYUSZTAY László–SÁRINGER János: Külpolitika. *Diplomáciai lexikon*, 2018. 84.

nacionális konfliktusoknak, a külpolitikai „hálózatok” létrejöttének, a diverzifikációnak, a nemzetközi szervezetek, a transznacionális vállalatok és az NGO-k befolyásának a globális rendszerre.⁵

A második világháború alatt/után alakult ki a Bretton Woods-i rendszer, a világkereskedelem irányítására lefektetett szabályok rendszere. Az 1944-es Bretton Woods-i konferencián alkották meg a globális gazdaság új kereteit, az együttműködésen alapuló monetáris szisztémát, amely támogatja az országok szuverenitását és megelőzi a pénzügyi válságok kialakulását. A világgazdaság irányítására és felügyeletére három intézményt hoztak létre: Nemzetközi Valutaalap (IMF), Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank – Világbank (IBRD), Általános Vámtarifa és Kereskedelmi Egyezmény (GATT), később Világkereskedelmi Szervezet (WTO).

Különböző okok következtében az 1970-es évektől a gazdasági és szerkezeti változások is bekövetkeztek a világgazdaságban. A kapitalizmus új szakaszában létrejött a transznacionális monopolkapitalizmus. A globális kapitalizmus korszakának két jellemző vonása a nemzetközi ipari–szolgáltató–pénzügyi szupermonopóliumok kialakulása, illetve a tőkefelhalmozás nemzeti és nemzetközi folyamatainak összefonódása.⁶ A globalizáció további jellemzője a homogenizáció, minden termék mindenhol gyártható és mindenhol értékesíthető. A tőke számára legolcsóbb gyártási helyen állíttatja elő az árut és a számára legtöbb profitot eredményező helyen értékesíti azt. A tőke célja a minél magasabb profit elérése. „A globalizáció a kapitalista gazdálkodásnak a tőke által vezérelt világméretű kiteljesedése, a világgazdaság egységbe szerveződése. Nem egyszerűen a termelési tényezők (árak, tőke, munkaerő) országok és térségek közötti áramlása, hanem a gazdasági viszonyok (tulajdon, termelés, pénzügyi folyamatok) megerősödő nemzetköziesedése, egységessülése.”⁷ Ezen folyamatokat segíti a nemzetközi gazdasági viszonyok jogi és egyéb korlátainak (vámok, kereskedelmi kvóták stb.) a felszámolása, azaz a liberalizáció.⁸

Napjainkra az interdependencia, a globalizáció folyamatával és a transznacionális hálózatok kialakulásával a földünk egyetlen világgazdaság. „E globális gazdaságban a »klasszikus« kapcsolati terület, a nemzetközi kereskedelem megtartja jelentőségét, de mellette megjelennek, és meghatározó szerepet nyernek a nemzetközi gazdasági

⁵ KISS J. László: *Változó utak külpolitika elméletében és elemzésében*. Budapest, Osiris, 2009.

⁶ FARKAS Péter–KOPPÁNY Krisztián: *Közgazdaságtan*. <https://doksi.hu/get.php?order=DisplayPreview&lid=19423&p=1>, 2004.

⁷ FARKAS Péter: *A globalizáció és fenyegetései. A világgazdaság és a gazdaságelméletek zavarai*. Budapest, Aula Kiadó, 2002, 32. – Vö. CSATH Magdolna: *Kiút a globalizációs zsákutcából*. Budapest, Kairosz Kiadó, 2001.

⁸ Az elmondottakra ld. PRÁCSER Tamás: *A globalizáció múltja, jelen... és jövője? Tudásmenedzsment*. 2006/1. 98–103.

és gazdaságpolitikai együttműködés magasabb és összetettebb formái, az integrációk, a nemzetközi pénzügyi rendszerek, a kereskedelem- és gazdaságpolitikák multilaterális egyeztető fórumai” – írta Marinovich Endre gazdaságdiplomáciáról szóló tanulmányában, és kiemelte, hogy „a globalizáció és a multilateralizmus térhódítása azonban nem csökkentette az egyes államok igényét arra, hogy nemzeti, illetve más államokkal közös (regionális, integrációs) gazdasági érdekeiket továbbra is a leghatározottabban képviseljék”.⁹

Napjainkban a globalizáció mellett további tendencia, hogy a vállalatok közvetlenül érintkeznek egymással, saját lobbistát alkalmaznak érdekeik érvényesítésére. A korábbi időszakhoz képest nagyobb jelentőséget kapott a befektetés- és beruházás-ösztönzés, illetve a tőke-transzfer. Előtérbe került a multilaterális gazdaságdiplomácia, amelynek fontosabb színtere az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) és ennek szakosított (UNCTAD, UNIDO, UNDP) és regionális szervezetei (ECOSOS), a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD), a G–7, a G–8, a G–20, az EFTA, a NAFTA, az ASEAN, a MERCOSUR, a CEFTA, a Párizsi Klub, a Londoni Klub, a Nemzetközi Kereskedelmi Kamara (ICC) vagy az Európai Unió. A multilaterális diplomáciában a pénzügyi és kereskedelmi kérdések politikai kérdésekként jelennek meg és egységes rendszerben vitatják meg azokat.¹⁰

A jóléti piacgazdaság rajnai kapitalista, kontinentális nyugat-európai változata és az Amerikai Egyesült Államok neoliberais gazdaságpolitikája egymással párhuzamosan létezett a Bretton Woods-i rendszerben. A rajnai–frankfurti kapitalizmus hangsúlyt fektet a munkaerő szociális jólétére, ezzel szemben a neoliberais gazdaságpolitika, a multinacionális cégek a szociális juttatások csökkentésében érdekeltek.

Az USA az 1980-as évektől fokozatosan benyomult az Európai Közösség/Európai Unió tagállamainak pénz- és áru piacára. Az EK/EU tagállamait integrálta a gazdasági és pénzügyi szervezetekbe, amellyel bizonyos mértékig korlátozni tudta az EK/EU távol-keleti és kelet-közép-európai piacszerzési törekvéseit. A transzatlanti tőke és a neoliberais gazdaságpolitika számára az Egyesült Királyság gazdasági liberalizmusa folyosót is jelentett egyben az EK nyugat-európai tagországaiba.

Az EU több dokumentumban deklarálta, hogy a szociálpolitika a gazdasági és a monetáris politikával egyforma jelentőséggel bír. A szociálpolitikán belül nagy jelentősége van a foglalkoztatáspolitikának, a munkanélküliséggel szembeni küzde-

⁹ MARINOVICH Endre: A gazdaságdiplomácia. In: *Szakkdiplomáciai tanulmányok*. Szerk. NYUSZTAY László. Budapest, Budapesti Gazdasági Főiskola Külkereskedelmi Kar, 2011. 62–63. (A továbbiakban MARINOVICH, 2011.)

¹⁰ Az elmondottakra lásd MARINOVICH 2011, 68–70.

lemnek. 1991-ben az Amszterdami Csúcson kiemelték a fiatal munkaerő képzésének jelentőségét, illetve a kis- és középvállalatok, vállalkozások támogatását.¹¹

Az Európai Unió a globális gazdaság egyik meghatározó szereplője és a gazdaságdiplomácia jelentős szereplője. Az Európai Bizottság irányítja a közösségi kereskedelmi politikát, és vezeti a kereskedelmi megállapodásokról folytatott tárgyalásokat. Az Európai Tanács határozza meg az Unió külpolitikáját, és megbízza a Bizottságot, hogy tárgyalásokat folytasson a régiókkal és harmadik országokkal kötött kereskedelmi megállapodásokról. A külkapcsolatok egyes területei (kereskedelem, együttműködés, fejlesztés, energia, környezetvédelem, biztonság, igazságszolgáltatás, egészségügy, emberi jogok stb.) gyakran keverednek a gazdaságdiplomácia feladataival.

Az EU külpolitikai és gazdaságpolitikai tevékenysége arra is irányul, hogy közvetlen vagy közvetett előnyöket biztosítson az európai vállalatoknak. 2011 óta működik az Európai Külügyi Szolgálat (EKSZ), amely támogatja a stabilitást, előmozdítja az emberi jogokat és a demokráciát, valamint segíti a jogállamiság és a felelősségteljes kormányzás megerősítését. Az EKSZ részt vesz az EU kereskedelmi tárgyalásaiban és a harmadik régiókkal folytatott politikai párbeszédében. Az EU külügyi és biztonságpolitikai főképviseelője az EKSZ vezetője, aki az Európai Uniót és az Európai Tanácsot is képviseli. Mindezek következtében az EKSZ főképviseelője az EU gazdaságdiplomáciájának egyik eszköze, még akkor is, ha az európai befektetések ösztönzése nem része az EKSZ megbízatásának.

Az Európai Uniónak 139 külképviselete van a világon az EKSZ égisze alatt. Ezek az európai uniós küldöttségek biztosítják az Unió diplomáciai szolgálatát. A küldöttségek vezetőinek elvileg nagyköveti szerepük van, bár ezt a tagállamok nem ismerik el teljes mértékben, amelyek párhuzamosan nemzeti konzuli szolgálatokkal és saját nagykövetségekkel is rendelkeznek. Az EU külképviseletei biztosítják a kapcsolatot a médiával, a helyi civil társadalommal, a magánszférával, a kereskedelmi kamarákkal, a vállalatokkal és az exportőrökkel is. A gazdaságdiplomácia szereplőjének tekinthető az Európai Beruházási Bank (EBB), illetve az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank (EBRD) is, különösen a fejlődő országokban, ahol a gazdasági szereplőknek hitelt nyújtanak.¹² A vázolt folyamatokkal együtt az 1990-es években az USA

¹¹ Vö. PRUGBERGER Tamás: A globalizáció és hatása a gazdaságra, valamint a foglalkoztatásra. *Polgári Szemle*, 2012/5–6. <https://polgariszemle.hu/archivum/122-2012-februar-7-evfolyam-5-6-szam/szellem-tudomanystrategia/458-a-globalizacio-es-hatasa-a-gazdasagra-valamint-a-foglalkoztatásra#ref12>, illetve CSATH 2011.

¹² Ld. Az Európai Külügyi Szolgálat honlapját: https://europa.eu/european-union/about-eu/institutions-bodies/eeas_hu, illetve *Diplomatie économique: qu'est-ce que c'est?* (*Gazdaságdiplomácia: Mi az?*) <http://www.gresea.be/Diplomatie-economique-qu-est-ce-que-c-est>

és az EK/EU között versengés alakult ki a kelet–közép-európai régió piacainak megszerzése érdekében. Napjainkban ugyanezen versengés egyik európai színtere a Balkán-félsziget.

A globális gazdaságban bekövetkezett pénzügyi és szerkezeti átalakulásokat a tőke, a multi- és transznacionális vállalatok mellett egyes államok kormányai is érzékelték. Kormányzati szinten az állam érdekeinek megfelelően hoztak gazdaságpolitikai döntéseket, amely mellett egyes államok a gazdaságdiplomácia erősítésére kormányzati szintű szervezeti és strukturális átalakításokat is végrehajtottak. Több országban egyesítették a külügyminisztériumot és a kereskedelmi minisztériumot, így Ausztráliában, Kanadában, Belgiumban. Mindezek következtében a hagyományos diplomácia és a gazdaságdiplomácia közötti határ egyre inkább elmosódik.

A brüsszeli gazdaságdiplomácia célja a belga gazdasági érdekek külföldön történő előmozdítása, a belga magánszektor támogatása, és ezzel együtt további cél, hogy Belgiumot a nemzetközi kereskedelem színterévé tegyék. Az Amerikai Egyesült Államok Külügyminisztériumának víziója szerint az amerikai gazdaságdiplomácia célja, hogy irányítsa a globális gazdaság dinamikáját az amerikai külpolitika eszközeinek felhasználásával és ezzel erősítse az USA gazdasági erejét.¹³

A párizsi Külügyminisztérium (a Quai d’Orsay) a francia gazdaságdiplomácia célját tíz pontban határozta meg: A vállalatok irányításának támogatása és a nemzetközi gazdaság kapcsolatának erősítése; A gazdaságdiplomáciai hálózat mobilizálása külföldön; Az export növelése; A francia innováció segítése a külföldi piacokon; A külföldi befektetések vonzása Franciaországba; A piacot befolyásoló eszközök mobilizálása; A vízumokkal kapcsolatos adminisztráció gyorsítása; A külföldi munkaerő hazai támogatása; A francia vállalkozások kommunikációjának erősítése; A francia Külügyminisztérium tisztségviselőinek továbbképzése. Napjainkra a francia kormány a gazdaságdiplomácia irányítását a Quai d’Orsay-ra bízta, ezzel párhuzamosan racionalizálta és központosította a szervezetét. A francia PME35 gazdaságerősítő program (Le programme Accélérateur PME35) összekapcsolja a vállalatokat, partnereket keres és támogatja a francia exportot. A Mouvement des Entreprises de France (MEDEF) célja nagyvállalatok felkutatása és az ágazati platformok létrehozása. Emellett a rendszer szereplője a Nemzetközi Kereskedelmi Szolgáltatók Szövetsége (OSCI), a Külkereskedelmi Országos Tanácsadó Bizottság (CNCCEF), a Francia Fejlesztési Ügynökség és a leányvállalata a Proparco.¹⁴ A gazdaságdiplomácia 20. századi történetéről jó összefoglalást nyújt Fouad Kemache, aki az 1956-os szuezi vál-

¹³ <http://www.state.gov/e/eb/economicdiplomacy/>

¹⁴ BOUZIDI, Abdeldjellil – HARDY, Antoine: *La diplomatie économique : une priorité politique pour le prochain quinquennat?* http://tnova.fr/system/contents/files/000/001/415/original/20062017_-_Diplomatie__conomique.pdf?1497949331

ságban jelölte meg a fordulópontot, amelynek során a gazdasági, kereskedelmi és pénzügyi érdekek összecsapása politikai kérdésként jelentek meg.¹⁵

Hogyan lehetne meghatározni a gazdaságdiplomáciát? Suha György tanulmányában az általa „bűvösnek és misztikusnak” nevezett gazdaságdiplomácia tárgyalása során írta, hogy a „[...] belügyek és a külkapcsolatok kezelése közötti éles határvonal tartalmi értelemben megszűnőben van [...] az állami struktúra belső viszonyaiban a több szereplő megjelenése óhatatlanul feszültségekkel járhat. Nem kizárólag a szakmai illetékesség vagy a hatalom alkalmazásának kérdése a tét: szembesülni kell az újabb, korábban nem alkalmazott munkamódszerek, ügyintézési technikák megjelenésével is. Nem szorul különösebb magyarázatra, hogy például egy profitorientált motivációjú szereplő – globális vállalat – döntési mechanizmusa lényegesen eltér az államigazgatási szemlélettől. Hasonló különbség lehet a minisztériumok kommunikációképessége és egy nem kormányzati szervezet sajtókapcsolatainak hatékonyságában is.”¹⁶

A *gazdaságdiplomácia* célja, hogy állami szinten összekapcsolja a külpolitikai célkitűzéseket az állampolgárok és ezzel szoros összefüggésben az állam gazdasági jólétével, felhasználva a külpolitika békés eszközét, a diplomáciát. A gazdaságdiplomácia intézményes kereteket biztosít az összehangolt lépések megtételére az állam és az állampolgárok gazdasági céljainak nemzetközi vonatkozású megvalósítása érdekében. Feladatai: a gazdasági érdekek külföldön történő támogatása, a vállalkozások támogatása a külföldi piacokon, az energiabiztonság támogatása és előmozdítása, a nemzetközi gazdasági szervezetekkel való együttműködés, a gazdasági vonalon belüli intézményközi együttműködés, gazdasági szaktudás biztosítása, a külföldi tőke bevonása a hazai gazdasági életbe (különösen a munkahelyteremtő külföldi befektetéseket tekintve), a külföldről bejövő turizmus fejlesztése, a hazai gazdaság promóciójának támogatása, rugalmas alkalmazkodás az európai és a nemzetközi szabályozási keretekhez.

A *vállalati diplomácia* célja, hogy segítse a vállalat/vállalkozás nemzetközi rendszerbe illesztését, biztosítsa a küldő és a fogadó ország (anyavállalat-leányvállalat) közötti vállalati és határokon átnyúló kohéziót, megvalósítsa a kultúrák és szokások közötti átjárhatóságot. Új kapcsolatokat alakítson ki a fogadó országban és promotálja a vállalat tevékenységét és termékeit.

Az *üzleti diplomácia (lobbista)* célja, hogy leányvállalatok fogadó országbeli környezetét ellenőrizhetővé, esetenként befolyásolhatóvá tegye az üzleti tevékenység

¹⁵ KEMACHE, Fouad: *L'art de la diplomatie économique*. Paris, L'Harmattan, 2017.

¹⁶ SUHA György: A gazdaságdiplomácia átalakulása. In. *Polgári Szemle*, 2012/1–2. <https://polgariszemle.hu/archivum/119-2012-junius-8-efolyam-1-2-szam/nemzetkozi-tajolo/489-a-gazdasagdiplomacia-atalakulasa> (a továbbiakban: SUHA, 2012.)

számára. Menedzseli a céges és nem céges partnereket. Különös figyelmet fordít a nemzetközi, multilaterális és helyi szabályrendszerekre. Tárgyal (lobbi tevékenységet folytat) a fogadó ország hatóságaival, a nemzetközi és helyi nem kormányzati szervezetekkel, annak érdekében, hogy a vállalat üzleti érdekeinek megfelelő módon alakítsák (a jogszabályok betartásával) a fogadó országban a vállalat működési kerekeinek lehetőségeit. A gazdaságdiplomácia tehát állami, kormányzati tevékenység, ellentétben a vállalati és üzleti diplomáciával. Hozzáteve, hogy egy állam kormánya is megbízhat üzleti diplomáciai feladatokkal egyes személyeket.¹⁷

Magyarországon – száz éve – az 1918. évi V. törvény rendelkezett az önálló magyar külügyi igazgatás felállításáról, amelynek értelmében különbség volt a központi (külügyminisztérium), a diplomáciai és a konzuli szolgálat között. A magyar Külügyminisztériumban a gazdaságpolitikával foglalkozó szervezeti egység – különböző elnevezésekkel és feladatkörökkel – 1921 és 1943 között működött.¹⁸ A két világháború között a magyar tényleges és a tiszteletbeli konzulátusok feladata – a magyar honosok érdekképviselete mellett – elsősorban a gazdasági és üzleti érdekek szem előtt tartása és a kereskedelem fejlesztése volt.

1922-ben a tiszteletbeli konzuli tisztségek betöltésére vonatkozó rendelet szerint „mindig oly személyeket kell igyekezni megnyerni, akik a társadalmi és üzleti világban [kiemelés S. J.] már meglévő pozícióval és befolyással bírnak, [...] e tisztségek betöltésére elsősorban *kereskedők* [kiemelés S. J.] hozandók javaslatba”.¹⁹ A két világháború közötti magyar Külügyminisztérium felépítése az Osztrák–Magyar Monarchiaét követte és vertikális felépítésű volt. 1951. január 1-től lépett életbe a Külügyminisztérium szerkezeti felépítésének reformja. Eszerint a Külügyminisztérium horizontális, területi elven alapuló és vertikális, egyes területi főosztályok rendszeréhez kapcsolt szakmai és kisegítő személyzet struktúráján alapult. Szeretném hozzátenni, hogy a Minisztérium szerkezetének átalakítása elsősorban az európai mintát követte, és a reform koncepciója már 1946-ban megfogalmazódott.²⁰ Magyarországon az első, szabad, demokratikus választások eredményeképpen Antall József

¹⁷ Vö. SUHA, 2012.

¹⁸ Lásd PRITZ Pál: *Iratok a magyar külügyi szolgálat történetéhez 1918–1945*. Budapest, Akadémiai, 1994. 93–95. (a továbbiakban: PRITZ, 1994.)

¹⁹ Rendelet a tiszteletbeli konzulátusok felállítása és a tiszteletbeli konzuli tisztségek betöltése alkalmával szem előtt tartandó elvek és a jelentéstételnél követendő eljárások 1922-ben. PRITZ, 1994. 138. – Vö. SÁRINGER János: *Adattár a magyar külügyi szolgálat történetéhez (1920–1944)*. A külügyi tárca költségvetése, a magyar külpolitika fő irányai és a külföldi szolgálat. Budapest, Szekipress, 2004.

²⁰ Erre vonatkozóan lásd SÁRINGER János: *Iratok a magyar Külügyminisztérium történetéhez 1945–1950*. Szeged, Négy Árboc Kiadó, 2011.

alakított kormányt. A Külügyminisztérium továbbra is horizontális és vertikális rendszer szerint épült fel.²¹

A második világháború után Magyarország érdemben elszigetelődött a Nyugattól, ahol számára is fontos gazdasági események történtek. A KGST-n belül és a szövetséges országokkal fenntartott gazdasági kapcsolatok nem biztosítottak tág mozgásteret a magyar gazdaságdiplomácia számára. Ekkor épült ki a szervezet, amely a Külügyminisztériumtól elkülönült főhatóságra – a több néven működő, ismeretebb nevén – Külkereskedelmi Minisztériumra (KKM) épült. A KKM irányította a magyar külkereskedelmet, szakértői oldalról biztosította a feladat végrehajtásának feltételeit.

A külgazdasági kérdések kezelésére létrehozta a külkereskedelmi képviselők hálózatát, a nagykövetségekhez vagy konzuli képviselőkhez kapcsolt kereskedelmi kirendeltségeket. A fogadó országban működő diplomáciai missziót a nagykövet – ahol nem volt nagykövetség, ott a főkonzul vagy a konzul – vezette. A belső munkamegosztást tekintve a kereskedelmi kirendeltségek jelentős önállóságot élveztek, vezetőjük általában tanácsosi diplomáciai ranggal rendelkezett, irányítási jogkörrel pedig a külkereskedelmi miniszter rendelkezett.

Az 1970-es évek végére a magyar gazdaságdiplomáciai rendszer kirendeltségeinek száma megközelítette a százat, és szinte lefedte az egész világot. Az 1968-ban indult gazdasági reform jegyében – központi irányítással és ellenőrzéssel – fokozatosan és bizonyos mértékig szélesedett a vállalatok önállósága. Ennek következtében gyors ütemben nőtt a vállalati kiküldöttek száma. Ők ugyan nem rendelkeztek diplomata státusszal, azonban a Külügyminisztérium úgynevezett szolgálati útlevelet biztosított számukra. A múlt század végére egyre inkább megnőtt a gazdaságdiplomácia jelentősége, amelynek következtében a kormányzati struktúrában a Külügyminisztérium és a Külkereskedelmi Minisztérium tevékenysége között bizonyos ellentmondások keletkeztek.²²

2014-ben létrejött a Külgazdasági és Külügyminisztérium, amely elnevezéséből következően nagy hangsúlyt helyez a külgazdaságra és a gazdaságdiplomáciára. A külügyminiszter helyettese Magyarország gazdaságdiplomáciáját is koordinálja. 2018-ban jött létre a Hungarian Export Promotion Agency (HEPA), illetve a Hungarian Investment Promotion Agency (HIPA), amelyek a külügyminiszter-helyettes felügyeletével végzi a tevékenységét. A magyar külképviseleteken továbbra is működik a külgazdasági szakdiplomata, illetve a gazdasági attasé, akik a külképviseletek

²¹ Ld. *Iratok a magyar Külügyminisztérium történetéhez 1985–1993*. Főszerk. SÁRINGER JÁNOS. Budapest, Balassi Kiadó, 2014. I. köt., 306–345.

²² A fentiekre ld. MARINOVICH, 2011. 71–86.

hierarchiájba ágyazódnak. Szakmai és adminisztratív munkájukat a külképviselet vezetője irányítja. A gazdaságdiplomácia szereplői csúcspdipomáciái, főhatósági (minisztériumi), külképviseleti és nemzetközi szinten töltik be funkcióikat.

Összegzőképpen elmondhatjuk, hogy a diplomácia több ezer éves története szorosán összefonódik a kereskedelemmel és a gazdasági kapcsolatokkal, kialakulásában is fontos szerepe volt a kereskedelemnek. A 21. századra újra előtérbe került a diplomácia több évezredre, évszázadra visszanyúló alapvető funkciója. A második világháború után a győztesek és a vesztesek logikájával párhuzamosan a nemzetközi rendszerben új alá-, fölé- és mellérendelési viszonyok jöttek létre. Az új európai architektúrában az államok nemzetközi szuverenitásának elve megmaradt ugyan, azonban a hatalom gyakorlása egy adott terület felett (a vesztfáliai-ely) csorbát szenvedett.

A 20. század második felétől a vesztfáliai rendszer államközpontú mechanizmusát, és ennek hierarchikus (az államok alá és fölérendeltségi viszonyán alapuló) struktúráját meghaladva – napjaink megközelítése szerint – a nemzetközi kapcsolatok fogalma a nemzetközi élet valamennyi szereplője (aktora). Jellemzően az államok, a nemzeti és a transznacionális vállalatok (TNGO), a civil szervezetek (NGO), a kormányzati és nem kormányzati nemzetközi szervezetek (INGO) és a nemzetközi szervezetek. A közöttük megnyilvánuló, határokon átnyúló interakciók (kommunikáció, tárgyalás, megállapodás, találkozó stb.) összessége a nemzetközi kapcsolat. Különbséget lehet tenni külkapcsolat és külpolitika között, amelyek szűkebb fogalmak, mint a nemzetközi kapcsolatok.

A kapitalizmus új szakaszában létrejött a transznacionális monopolkapitalizmus. A globális kapitalizmus korszakának két jellemző vonása a nemzetközi ipari–szolgáltató–pénzügyi szupermonopóliumok kialakulása, illetve a tőkefelhalmozás nemzeti és nemzetközi folyamatainak összefonódása. A globalizáció további jellemzője a homogenizáció, minden termék mindenhol gyártható és mindenhol értékesíthető. A tőke a számára legolcsóbb gyártási helyen állíttatja elő az árut és a számára legtöbb profitot eredményező helyen értékesíti azt. A tőke célja a minél magasabb profit elérése.

Napjainkra az interdependencia, a globalizáció folyamatával és a transznacionális hálózatok kialakulásával földünk egyetlen világgazdaság. A globalizáció mellett további tendencia, hogy a vállalatok közvetlenül érintkeznek egymással, saját lobbistát alkalmaznak érdekeik érvényesítésére. A korábbi időszakhoz képest nagyobb jelentőséget kapott a befektetés és a beruházás-ösztönzés, illetve a tőke-transzfer.

A globális gazdaságban bekövetkezett pénzügyi és szerkezeti átalakulásokat a tőke, a multi- és a transznacionális vállalatok mellett egyes államok kormányai is érzékelték. Kormányzati szinten az állam érdekeinek megfelelően hoztak gazdaság-

politikai döntéseket, amely mellett egyes államok a gazdaságdiplomácia erősítésére kormányzati szintű szervezeti és strukturális átalakításokat is végrehajtottak. Több országban egyesítették a külügyminisztériumot és a kereskedelmi minisztériumot, így Ausztráliában, Kanadában, Belgiumban és Magyarországon. Mindezek következtében a hagyományos diplomácia és a gazdaságdiplomácia közötti határ egyre inkább elmosódik. Magyarországon a gazdaságdiplomáciát a Külgazdasági és Külügyminisztérium irányítja és felügyeli a HEPA-t és a HIPA-t, amelyek a magyar gazdaságdiplomácia eszközei.

A gazdaságdiplomácia célja, hogy állami szinten összekapcsolja a külpolitikai célkitűzéseket az állampolgárok és ezzel szoros összefüggésben az állam gazdasági jólétével, felhasználva a külpolitika békés eszközét, a diplomáciát. A vállalati diplomácia célja, hogy segítse a vállalat/vállalkozás nemzetközi rendszerbe illesztését, biztosítsa a küldő és a fogadó ország (anyavállalat-leányvállalat) közötti vállalati és határokon átnyúló kohéziót, megvalósítsa a kultúrák és szokások közötti átjárhatóságot. Az üzleti diplomatát inkább lobbistaként lehet meghatározni. A gazdaságdiplomácia tehát állami, kormányzati tevékenység ellentétben a vállalati és üzleti diplomáciával. Hozzáteve, hogy egy állam kormánya is megbízhat üzleti diplomáciai feladatokkal egyes személyeket.